

СПОМЕНИ ЗА ПОГРЕБАЛНИТЕ ОБИЧАИ НА МЮСЮЛМАНИТЕ ПО ВРЕМЕ НА КОМУНИЗМА

Севим Куртчу

MEMORIES ABOUT MUSLIM FUNERAL RITUALS DURING SOCIALISM

Sevim Kurtchu

Abstract

The article presents funeral rites of Muslims in Bulgaria during the period of socialism. The author held fieldwork in the region of Kubrat (Northern Bulgaria). Memories about official communist policies are explored in terms of atheistic assimilatory communist policies.

Key words: *Islam, funerals, socialism.*

Еволюцията в отношението на комунистическият режим към религията, в частност към исляма, може да се проследи най-пълно през политиките към погребалната обредност.¹ Тя е един от стожерите на идентичността и една от най-консервативните черти на традиционната култура при християни и мюсюлмани и въпреки силния атеистичен натиск успява да се запази като самостоятелен комплекс през целия период. В началото на 50-те години, когато започват целенасочените усилия в борбата с мюсюлманската религия, включително и в полето на погребалната и поминалната обредност както турците, така и българите и циганите мюсюлмани живеят в разпадащо се традиционно общество, засегнато от процесите на модернизация и секуларизация². В него все още е влиятелен религиозният светоглед, в който представите за отвъдното и връзката със света на мъртвите играят централна роля.

Методика

Обект на изследване са мюсюлманите от дванадесет населени места от Кубратския край: Беловец, Сеслав, Божурово, Звънарци, Бисерци, Горичево, Точилари, Задруга, гр. Кубрат, Мъдрево, Севар и Савин. Това са села, в които живеят следните етнически и конфесионални групи – турци (алиани и сунити), турски цигани и уста миллет (майстори цигани, изповядващи исляма, но се приемат като турци) и малък брой българско християнско население.

Емпиричната етнологика информация е събрана с класическите методи на структурирано интервю и свободни беседи. В периода от 01.03.2012 г. до 20.03.2014 г. са проведени 18 интервюта с жени на възраст от 66 до 86 г., мъже на възраст от 68 до 84 г. От тях: 3 алианки, 11 сунитки, 4 сунити. Те всички живеят на село и са се занимавали със селскостопански труд, варджийство и земеделие. Една от тях е работила в сферата на културата, а четири са самоуки ходжи.

Погребалните обичаи отрано привличат вниманието на изследователите. Най-пълно тяхно описание извършва Христо Вакарелски³. За динамиката на погребалния ритуал на мюсюлманите след 1989 г. вече са писали много автори⁴.

Погребални обичаи на мюсюлманите

Описанието на погребалните обичаи се основава върху публикувани материали предимно от турци мюсюлмани от Северна България и лично събран теренен материал. И публикациите, и материалите са събрани след 1989 г. Те отразяват спомените за предишно състояние, което е прието да се нарича традиционна народна култура. Поради късния период на събиране на материалите и спецификата на работа сред алианската общност всички материали са фрагментирани, но дават известна представа за по-ранни вярвания и практики.

Прокоби за смърт

Мюсюлманите приемат като прокоба за смърт куването на кукумявката. Птицата предвещава нещастие. Ако кукумявката разпери криле и прелети над къщата, означава смърт за някой от семейството. Когато се чуе кукумявка, хората ѝ подхвърлят зърна жито с думите: „Вземи си късмета и си върви!“ (Инф. № 1). Ако се чуе вой на куче се тълкува, че скоро ще има погребение (Инф. № 1). Някои сънища се възприемат като прокоба за смърт. Ако се сънува магаре

или куче, означава смърт (Инф. № 1). При алианите, ако човек сънува, че руши стара постройка се тълкува, че някой близък ще умре (Инф. № 16). На смърт е, ако човек сънува, че подава нещо на мъртвец (Инф. № 4), или ако насън човек мете (Инф. № 5). Други сънища, макар и свързани със смъртта, предвещават добро. Например: ако се сънува, че мъртвец подава нещо на човек, означава, че му дава живот (Инф. № 16).

Обичаи, свързани с настъпването на смъртта

Умиращия се облича с чисти дрехи и се преобръща надясно към Кааба, чете се сура от Корана.⁵ Този, който е на смъртно легло, се нарича *мунтазар* (който се очаква). Близките му, за да облекчат болките, четат Корана. Смятат, че по този начин душата се предава по-лесно. Тази информация е публикувана от Ив. Георгиева за алианите и се потвърждава от теренната работа⁶. След като се разбере, че краят наближава, не се говори, за да не се смути ангелът, дошъл за душата на умиращия. Вярва се, че в болезнени страдания умират лъжци, измамници, крадци и убийци⁷. Върху очите на покойника се слага бяла забрадка, за да не вижда ангела на смъртта Азраил (Инф. № 1). Отварят се вратите на къщата, за да излезе душата. Когато някой умре с отворени очи се смята, че иска да види близък човек, който е далеч (Инф. № 11).

Настъпването на смъртта се установява след като минат няколко минути от последното дълбоко издишване. Близките започват подготовката на мъртвеца. Със широка кърпа се завързва челюстта, за да не остане отворена устата, с бял конец завързват двата палеца на краката. Един мъж отива до джамията и дава кърпа на ходжата, за да съобщи за смъртта. Той произнася молитва от минарето на джамията. След известяване на смъртта в дома на починалия отиват близки, комшии, жени и мъже. Мюсюлманите смятат, че мъртвецът може да се погребее от шест до дванадесет часа след настъпването на смъртта. Затова, ако е починал рано сутринта след обяд на същия ден го погребват. Ако е починал след обяд или надвечер, го погребват на другия ден след обедната молитва.

На покойника се прави *антес* (ритуално измиване). В стаята на земята покойникът се поставя върху дюшек, наречен смъртен одър (*rahat döşegi*) и се завива с чист юрган. На стомаха се слага железен

предмет – нож, за да не се подува корема му (Инф. № 5). Лицето на жена покойница се покрива с бяла или зелена забрадка, а на мъж покойник с кърпа. При алианите върху покойниците се извършва обредът преминаване през *тарик* за очистване на тялото и душата от грехове.⁸ Изпълнява се от обредните лица в джема (Инф. № 17). Лицето се на мъртвия се покрива с черна забрадка (Инф. № 17). Преминаването на алианите през пречистване тарик е частично публикувано от Иваничка Георгиева и липсва при Донка Съботинова и Йордан Касабов⁹.

Докато покойникът е положен на смъртния одър, възрастни хора и близки го пазят. Внимават да не го прескочи куче или котка. При покойника не се плаче високо, а се чете тихо от Корана. Ако починалият е мъж, Корана чете селският имам, заедно с още трима мъже. Те знаят подходящите за случая молитви. Ако починалата е жена, идва жена ходжа, която знае наизуст Корана. Жените започват да четат, жената ходжа реже с нож парче плат от погребално платно – *кефин*, за да се подготви погребалната риза. Кефинът е бял памучен плат, от тензух или хасе. Ризата се шие от две жени на ръка. Две жени приготвят две кесии за къпане на мъртвеца. Слагат в тях вълна и накълцани парчета сапун. Като се положи мъртвеца на смъртен одър мъж или жена измерва ръста му с ръце. При алианите ръста се взема с папур. Мярката се налага върху погребално платно, като се оставят два юмука повече – по един за главата и за краката. Дължината на погребалното платно е между 8 и 16 м. Изрязват се две погребални платна – външно и вътрешно (Инф. № 5). Платното се реже с нож.

Близките скърбят и плачат, спомнят си за дните прекарани с покойника. Според народното вярване, бременна жена не е хубаво да посещава мъртвец и да се прощава с него, защото може да се уплаши и да пометне плода, който носи. Ако починалият е много близък, бременната завързва червен конец на ръката си и отива на погребение (Инф. № 1).

Същият ден близки на мъртвеца, носят пешкири на роднини в близки села и градове. Те известяват местния имам и той чете молитва, за да съобщи за настъпилата смърт.

Копане на гроб

Близките на мъртвеца канят хора, които да изкопаят гроба, в който ще бъде положен починалият. Гробът се копае от четирима

мъже, като всеки си носи инструментите (Инф. № 5). Мъжете копаят, като се редуват. Дълбочината на гроба при мюсюлманите за мъж е толкова, че да му стига до пъпа, а за жена да стига до гърдите, защото жените се смятат за по-грешни. По дължината на гроба, към източната страна се копае навътре и се прави гробна камера, в която се полага тялото на покойника. Няма практика да се погребва в стар гроб. Гробовете се подреждат по реда на погребенията. Кости от стар гроб може да се местят, но с тях се изпълняват всички обичаи, съпътстващи погребението – четат се молитви от Корана, прави се *мевлид* (религиозна служба). При алианите близките на мъртвеца носят храна на гробарите в забрадка: хляб, сол, халва и кокошка (Инф. № 5) или сирене (Инф. № 2). Гробарите се хранят, после накъсват кърпата и оставят лентите върху плодни дървета (Инф. № 17).

Майсторите режат дъските, с които ще се покрие тялото в гроба и надгробните знаци (гьондерлик). За мъж те са заострени в единия край, а за жена са заоблени¹⁰. Боядисват ги в черно, синьо или зелено.

Когато гробът е готов, започва подготовката на покойника. Най-близките мъже изнасят мъртвеца с дюшека навън с главата напред (Инф. № 1, Инф. № 11). Всички дюшеци се изнасят навън и стоят там, докато се стъмни. Най-близките жени ги пръскат три пъти с вода и ги прибират. Вратите на къщата се отварят и се затварят чак вечерта след погребението. Мястото, където е лежал покойникът се измита и се слага чиния с брашно, лук и едно яйце (Инф. № 11). След погребението стопаните на дома я дават на вдовица. Дрехите на покойника се перат от бедна жена. След това се ѝ се даряват. При алианите една жена мете стаята, а домакинята я дарява с пари (Инф. № 2).

Къпане на мъртвия

Мъртвеца се къпе навън в градината. Мястото се закрива с плат, който се взема от джамията заедно с другите неща, използвани при погребението – носилката, дъската за къпане, бакъра и черпака. Тялото се поставя в погребална носилка (*табут*). Когато мъртвият е мъж го къпе селският ходжа с помощници. Ако починалата е жена я къпе жена, заедно с три жени. Двама души носят вода. Единият взема вода с черпака от котела, но не пипа водата с пръсти. Излива

водата на ръката си, ако е топла, разхлажда със студена, ако е студена – излива топла вода. И при алианите покойниците се къпят от 3-ма души с определени задължения.¹¹ Главният изпълнител къпе и чете молитва, вторият излива вода, третият – носи вода.

Когато се извърши ритуално измиване и тялото се обвие с погребално платно жените държат кърпа за сбогом (*елведа бези*) и казват: „Сбогом, сбогом, в този земен свят си свърши работата“ до три пъти (Инф. № 5). Когато свърши прощаването, четирима мъже вдигат дървената носилка, като се сменят често, за да вземат участие в носенето повече мъже¹². Жените изпращат погребалното шествие до улицата. Връщат се в стаята, където е лежал покойникът и четат Корана. Слагат им трапеза. При алианите, когато погребението тръгва за гробищата, една жена прави пита и я раздава (Инф. № 2). По пътя за гробищата, мъжете не спират никъде.

Погребване

В гробището полагат носилката на молитвения камък (мусала ташъ). Мъжете се нареждат в редица и ходжата ги пита: „Ей, люде, този човек с какво ще го запомните? Да му простим ли греховете?“ Мъжете отговарят: „Простено му е“. Ходжата чете погребална молитва. След края на молитвата мъжете вдигат ръце и казват: „Амин“. Допират ръцете си до лицето, което означава, че се опрощават греховете на мъртвия. Според мюсюлманската вяра, греховете на човека трябва да бъдат опростени още на земята, в противен случай душата му отговаря през Съда, в света на мъртвите.

Погребална носилка се поставя в южната част на гроба, главата е обърната към югоизток, гледа към Каабе. Най-близките роднини слизат да видят гроба, нуждае ли се от допълнителни поправки. Тялото се отвива от килима и се полага в гроба. Нареждат се наклонено дъски над трупа. Всеки от присъстващите хвърля шепа пръст и казва: „Почивай спокойно във вечното си ложе“¹³. Гробът се заравя с лопата, която се слага на земята и се взема от следващия. Мъжете дооформят гроба и поставят дървени надгробни знаци до главата и краката на починалия. Едно момченце носи ибрик, вързан с кърпа. То полива високата част на гроба, от главата до краката. Мъжете, които носят дървените надгробни знаци получават кърпи от семейството на покойника. След погребването на тялото, мъжете си

тръгват. Селският ходжа остава сам при гроба. Той говори за последен път с покойника, преди да отиде в царството на мъртвите. Ходжата чете специална молитва и извиква по три пъти името на починалия и неговата майка. Вярва се, че след всяко повикване мъртвият удря главата си в дъските, събужда се и разбира, че е мъртъв. При него слизат от небето ангели, които му задават въпроси. Ако е бил смирен и добър мюсюлманин, Аллах му дава възможност да отговори. Питат следните въпроси: „Севап ли направи? Грях ли стори?“ Ако починалият отговори правилно на тези въпроси отива в рая, ако не може – в ада. Строго е забранено сядането, лягането, спането и тъпченето на гроба¹⁴.

В дома на покойника се слага трапеза за участниците в погребението. Семейството на починалия плаща малки суми на всички, допринесли в подготовката и извършването на погребението (Инф. № 10). Таксата се определя от джамийското настоятелство. Същият ден се връщат предметите, взети от джамията. На връщане от погребението жените закачат забрадките си на простира, за да прогонят смъртта. Забранено е да се посещават чужди домове.

Помени

При алианите на другия ден след погребението, преди изгрев слънце, всички мъже и жени, посещават гроба. Поливат с вода главата на покойника.¹⁵ Съдът се оставя над гроба. Всички се връщат без да оплакват мъртвеца. Не се обръщат назад.

При мюсюлманите сунити на третия ден жените отиват на гробищата. Четат молитви от Корана. Поливат с вода три пъти гроба. Седем вечери подред жените в дома на покойника четат молитва за покой на душата на починалия, пържат мекици и ги раздават на роднини и комшии. На седмата вечер правят поминален мевлид и слагат трапеза. При алианите вместо седмия се отбелязва петият ден. На 35-я ден се чете молитва за 40-я ден) Сунитите също се събират и четат молитва и мевлид на 40-я ден, а на 52-ия ден правят молитва и слагат софра според възможностите си.

Надгробен камък се поставя в петък или на големите мюсюлмански празници – Рамазан или Курбан Байрам¹⁶. Изработката му се поръчва на майстор, като за мъж паметникът е заострен в горния край, а за жена – заоблен.

При алиантите мъжките надгробни паметници са с оформена глава с фес, а за жените е изсечено подобие на забрадка¹⁷. На надгробния паметник на жена се очертават плитки, а на мъжкия камък символично се отразява какво е работил приживе: инструменти за работа, пушка и куче, ако е ловец. На женските надгробни паметници се извайват глава с вежди, очи, нос, уста – цялото лице се изписва¹⁸. И при сунитите, и при алиантите на лицевата страна на гробния паметник се изписва името на покойния, годината на смъртта му и в някои случаи кратки послания, свързани с вярата, живота, смъртта или тъгата на близките.

На 52 ден жените се събират в дома на мъртвия. Вярва се, че на този ден костите на мъртвия се разпадат. Чете се специална молитва, от която да не чувства болка. Близките на починалия гощават със шербет.

Когато има средства и желание отструва, една година или се прави мевлид в джамията, където се носи сладко (локум, бонбони, сокове) за молещите се. Дни за посещение на гробищата при сунитите са понеделник и петък (Инф. № 5).

Траур

Траурът за най-близките на починалия трае 40 дни или една година от смъртта. При сунитите жените носят бели забрадки (Инф. № 1). Траурът се изразява най-вече в поведението. Близките на покойника могат да посещават празници, но не пеят и играят до 40-ия ден. Алиантите пазят до 40-я ден траур¹⁹. Мъжете не се бръснат, жените се забраждат в черно. И сега в селата Бисерци, Севар, Мъдрево траурният цвят е бял²⁰.

Погребение при особени случаи

Самоубийците, удавниците или други починали от неестествена смърт се погребват в гробищата. Интервюираните споделиха, че трябва да се погребат в края на гробищата, но тази забрана не се спазва и те дори се погребват до най-хубавото място (Инф. № 5). Според Д. Съботинова родилка или малко дете, на което не е дадено ритуално име, се погребват без особени различия.²¹ Поради липсата на опит в изследваните села не мога да потвърдя или отхвърля това. По спомени на сунитка младо неомъжено момиче или младо неженено момче се погребват като булка или младоженец (Инф. № 5).

При алиантите до гробовете се засаждат дървета, диви розови храсти – шипки, но плодовете им не се берат. На гробовете по време на Байрам се засажда и невен – мергуз²².

Политиката на властта

За да се проследят настъпилите промени в тази сфера в контекста на т.нар. възродителни процеси, започнали през 1912–1913 г., е необходимо да бъдат ясно очертани изходната точка, от която новата власт започва натиска си за „атеизиране“ на този комплекс и крайната фаза, до която тя стига в борбата си срещу него. Споделям тезата на М. Груев, че от края на 50-те години се отбелязват и първите случаи на налагане на забрани по отношение на традиционната поминална обредност²³. Става дума за т. нар. Мевлид, който е религиозна служба и съпътстващи ритуални практики, посветени на рождението на пророка Мохамед. Според М. Груев в български мюсюлмански контекст той придобива и функцията едновременно и на помен за починалите, и на благодарност към Аллах, и на богослужение за измолване на благодат, а също и на религиозна служба при всеки по-значим повод в живота на човека²⁴. Мевлидът е повод да се събират много хора. В резолюциите на окръжните партийни организации от края на 50-те и 60-те години борбата срещу мевлидите е изведена като специален акцент. През 60-те години организирането на мевлид, с присъствието на много хора, представлява обиколна форма на протест срещу поредната стъпка на властта в борбата ѝ с исляма.

Според А. Пашова и П. Воденичаров²⁵ през 70-те години в България идеологическата пропаганда отстъпва място на идеологическата ритуалност. Към идеологията се добавя националистична реторика, целяща „интернационално и патриотично възпитание на трудещите се“. Усилията на партийни, културни и научни дейци се насочват към разработване на „единна обредна система“ за „единна социалистическа идея“, която трябва да обхване и промени идеологически всички ритуали от раждането до смъртта.

До началото на 1970-те години в България няма специално разработен и установен ритуал по погребенията²⁶. Разкрити в началото на 1970 г. с решение на секретариата на ЦК на БКП от 03.02.1970 г. Домовете на атеиста се преобразуват в Домове на социалистически бит и култура, които се заемат с промяната на семейната обредност.

Тя е окончателно разработена през 1978 г., когато Държавният съвет на НРБ приема Наредба – закон за развитие и усъвършенстване на празнично обредната система. Окончателният сценарий е разработен през 1981 г. и наложен през следващите години²⁷.

В края на 1960 г., на българите мюсюлмани са забранени мюсюлманските погребения. Първите мерки, които се вземат от управляващите са административни – погребенията са безплатни и се поемат от общинските народни съвети. Погребалната обредност през 1969 – 1970 г., е разгледана от Иван Еленков в статията „Към въпроса за въвеждането на траурния ритуал и социалистическо-обредна система у нас – 1969–1971 г.“²⁸ „На 25 декември 1970 г. в Държавен вестник се публикува подготвен съобразно гореизложеното „Правилник за погребенията“. Първата му част утвърждава безплатните погребения конкретизира, че „...безплатно се отпускат – гроб, погребален ковчег или дъски и платно, надгробен знак по утвърдени проекти от Държавния комитет по битови услуги, отпечатването на скръбна вест, както и превозването на починалото лице от дома му. Погребението обхваща всички действия и процедури, включително и траурния ритуал, които се извършват от смъртта на лицето до полагането му в гроба, поставянето на надгробен знак и съответно оформяне на гроба при самото погребение“²⁹. Под удобното прикритие на „социален мотив“ – безплатно погребение, се слага ръка на мюсюлманското погребение като интимен религиозен ритуал и то се превръща в държавно събитие под контрола на кметствата. Предвиденото безплатно погребение – ковчег, утвърден надгробен знак, смъртна вест, превоз на мъртвеца с кола, пускане на музика – на запис или изпълнявана от самодейните духови оркестри към читалищата е в конфликт с религиозния мюсюлмански обред, който на практика е и безплатен.

Така нареченият „възродителен процес“ – тоталната смяна на традиционните имена на турците се осъществява от декември 1984 до февруари 1985 г.³⁰ За два месеца са преименувани, административно и паспортно „обработени“ над 800 000 души.³¹ Смяната на имената е последвана от строго контролирани действия за заличаване на етническата и религиозната специфика на българските турци.

За мюсюлманите спомените за погребенията на техните близки от периода на социализма предизвикват болезнени чувства. Наложеното българско име, отнетите шалвари и фереджета, забраните на молитвите, забраната на обрязването се преживяват тежко, но най-обидно е вмешателството в погребението. Успях да интервюирам няколко души. Разказите за погребенията говорят за огорчението и дълбоките душевни рани от този период. Повечето респонденти са чувствителни и не могат да говорят спокойно за „онези години, изпълнени с насилие”.

Макар и прикрито, мюсюлманите оказват съпротива срещу вмешателството, а в някои случаи местната власт прави компромиси. Служители на селските съвети са принуждавани да заличават мюсюлманските имена от надгробните паметници. Мюсюлманите са погребвани в християнски гробища с надгробно слово. Ще сравня Комунистическата партия с персонажа на Джорж Оруел – Големия брат от „1984”, в лицето на „анонимни наблюдатели”, „на публични места и в частни домове”, които следят при изпълнението на неговите заповеди. Споделям мнението на А. Пашова и П. Воденичаров³², че тоталитарното управление налага идеологическата си власт над живите и мъртвите. Ето няколко свидетелства:

„Майка ми почина през 1985 г. Разрешиха ни да измием тялото ѝ, според нашите ритуали. От съвета осигуряваха ковчег. Погребяхме я в мюсюлманските гробища. Един ден отидох на гроба ѝ и видях, че надгробния камък е заличен с хоросан“ (Инф. №12).

„През нощта на 20 срещу 21 август 1985 г. ни събудиха хора от селото, за да ни кажат, че сина ни е катастрофирал. Обадихме се на бърза помощ и го закараха в болницата. Докторите казали, че синът ни е мъртъв. Закарали тялото му в моргата. Казали да отидем в 10,00 ч. да вземем тялото. Докараха го. Измиха тялото му. През май месец имаше абитурантски бал. Облякоха го с балния му костюм, а отгоре сложиха погребално платно. Цялото село се прощава с него. Погребяхме го в мюсюлманските гробища. Надгробният паметник е с турски имена. Помня, преди погребението мъжът ми беше попитал кметицата как да погребем сина ни с погребално платно или с ковчег. Тя каза, че напуска работа и да го погребем според нашите обичаи.

Същият ден етърва ми, като партиен секретар, беше привикана от общинския партиен комитет в с. Юпер. Попитали я: "Защо мъртвецът е погребан с погребално платно, според мюсюлманските обичаи?". Тя отговорила, че сме близки. Разбрах, че била уволнена от поста партиен секретар и обвинена, че не работи по възродителния процес" (Инф. № 13).

„Майка ми почина на 22 март 1985 г. Погребахме я с ковчег в мюсюлманските гробища. По-късно мюсюлманите бяха погребвани в християнските гробища" (Инф. № 14)

В изследвания район в началото на възродителния процес мюсюлманите са погребвани в мюсюлмански гробища. Изпълнявани са част от мюсюлманските ритуали – ритуално измиване, обвиняване на тялото с погребално платно, но в грубо нарушение на исляма са погребвани с ковчег. От 1986 г. мюсюлманите ги погребват в християнски гробища. Свидетелство за смъртта и погребението на мюсюлманите е следващия разказ.

„През 1986 г. загубих съпруга си. От кметството ни дадоха ковчег и надгробен камък. Погребахме го в християнските гробища. След погребението жените четяха молитви в дома ни. Много се страхувах да дойде някой от милицията и да ни нападне" (Инф. № 8).

„През 1987 г. загубихме сина си при нелеп инцидент. Ходжата не четеше молитва от джамията. Тялото му беше положено на смъртен одър. Пред погребалното шествие кметицата на селото прочете биографията му, на фона на тъжна християнска мелодия. В грубо нарушение с нашите ритуали го погребахме с ковчег в християнските гробища. От кметството ни дадоха надгробен паметник с българско име: Светлин. След няколко години, когато настъпиха демократичните промени в България през 1989 г. искахме да преместим костите му в мюсюлманските гробища. Но, не се съгласих, защото не може да издържи сърцето ми. В джамията поставихме надгробен камък с турските имена на сина ни" (Инф. № 6, Инф. № 7).

Според А. Пашова и П. Воденичаров³³ новият погребален ритуал „възприема и модифицира някои от външните потреби на християнския ритуал – ковчези, облекла, цветя, музика, паметни плочи

със снимки, некролози и траурни знаци”. Липсват църквата, свещеникът като основно лице, и религиозният ритуал и молитвата. Погребалният ритуал е лишен от християнски сакрален смисъл, приема „идеологически клишета и национални препратки”.

След налагането на единния погребален ритуал и особено след 1984 г. се стига до следните нарушения в мюсюлманското погребение, регистрирани от мен в турска среда:

1. Не се предвестява смъртта на починалия от ходжата от минарето на джамията на селото.

2. Мъртвецът не се обвива с погребално платно (кефин).

3. Не се слага надпис на арабски върху гърдите на покойника (мюхюр).

4. Не се чете погребална молитва от ходжата.

5. Представител на местната администрация чете погребално слово на фона на тъжна християнска мелодия.

6. Погребване на мъртвеца с ковчег.

7. Погребване на мъртвеца в християнски гробища.

8. Гробът не се полива с вода.

9. На гробищата ходжата не чете заупокойна молитва с произнасяне на името на починалия и на неговата майка.

10. Не се поставят дървени надгробни знаци на гроба, до главата и до краката, различни за мъже и жени.

11. Надгробните плочи са с българските имена на покойника.

12. Не се приготвя гощавка в дома на мъртвеца.

13. На третия ден не се четат молитви на гроба на покойника.

Обяснимо, че Комунистическата партия налага „новия социалистически ритуал”, който е част от „възродителния процес”, мислен и възприеман като банализирана практика на всекидневен натиск³⁴. Тоталитарният режим се опитва да игнорира и криминализира вековни ритуални практики, свързани с ислямската религиозна традиция. Още в края на 80-те години, започват да се наблюдават първите признаци на пропукване на социалистическата ритуална концепция. Зачестилите опити за проверка на нейната устойчивост и затягането на контрола над мюсюлманите предвещават краха ѝ след 1989 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Груев, М.** Погребална обредност и траурен канон при мюсюлманските общности: комунистическата идеология срещу традициите. – В: Смъртта при социализма героика и постгероика. Център за академични изследвания. С., 2013, с. 212

² Пак там, с. 213

³ **Вакарелски Хр.** Български погребални обичаи. С., 2008

⁴ **Генджев, хаджи д-р Н.** Ислямско вероучение. Мюсюлмански духовен съюз. С., 1997; **Съботинова, Д.** Семейник или колелото на живота. Обичаи и обреди на българи, турци и цигани/рома. С., 2002; **Огнянова, Е.** Празници и традиции в България. С., 2003; **Пашова А., Воденичаров. П.** Публично социалистическо погребение и религиозната интимност на смъртта при мюсюлманите от Западните Родопи – Балканистичен форум, 2012, кн. 2; **Пашова, А.** „Днес остана празно едно работно място” /Нова идеология за смъртта и погребалната обредност на държавния социализъм в България от 50-те–70-те години на ХХ век/. – Балканистичен форум, 2006, кн. 1–3; **Пашова А., Воденичаров П.** Смъртта в представите и ритуалите на българи мюсюлмани от западните Родопи: между канона и фоклора. – В: Смъртта при социализма героика и постгероика. Център за академични изследвания. София, 2013; **Груев, М.** Погребална обредност...

⁵ **Генджев, хаджи д-р Н.** Ислямско вероучение..., с. 194.

⁶ **Георгиева Ив.** Българските алиани. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991.

⁷ **Съботинова, Д.** Семейник..., с. 280.

⁸ **Георгиева, И.** Българските алиани..., с. 60.

⁹ **Касабов, Й.** Етнокултурно изследване на къзълбащите в Североизточна България. В. Търново: ИВИС, 2008.

¹⁰ **Съботинова, Д.** Цит. съч., с. 285.

¹¹ **Георгиева, И.** Цит. съч., с. 60.

¹² **Огнянова, Е.** Празници и традиции в България. С., 2003, с. 209.

¹³ **Съботинова, Д.** Цит. съч., с. 289.

¹⁴ **Генджев, хаджи д-р Н.** Цит. съч., с. 213.

¹⁵ **Георгиева, И.** Българските алиани..., с. 66.

¹⁶ **Съботинова, Д.** Цит. съч., с. 293.

¹⁷ **Касабов, Й.** Етнокултурно изследване..., с. 134.

¹⁸ Пак там, с. 134.

¹⁹ Пак там, с. 133.

²⁰ Пак там.

²¹ **Съботинова, Д.** Цит. съч., с. 297.

²² **Георгиева, И.** Цит. съч., с. 67.

²³ **Груев, М.** Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическия режим (1944 – 1959). С.: Кота, 2003, с. 176–178.

²⁴ **Груев, М.** Погребална обредност., с. 219.

²⁵ **Пашова А., Воденичаров П.** Публично социалистическо погребение..., с. 255.

²⁶ **Еленков, И.** Към въпроса за въвеждането на траурният ритуал и социалистическата празнично-обредна система у нас – 1969–1971 г. – В: Християнство и култура, 2009, № 7.

²⁷ **Пашова, А.** Днес остана празно едно работно място ..., с. 327

²⁸ **Еленков, И.** Цит. съч., с. 89.

²⁹ Пак там, с. 90.

³⁰ **Груев М., Калъонски А.** Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим. С.: Сиела, 2008. с. 129.

³¹ Пак там, с. 139.

³² **Пашова А. Воденичаров П.** Цит. съч., с. 262.

³³ Пак там, с. 255.

³⁴ **Груев, М.** Погребална обредност..., с. 229.

ЛИТЕРАТУРА

Генджев, хаджи д-р Н. Ислямско вероучение. Мюсюлмански духовен съюз. С., 1997.

Георгиева, И. Българските алиани. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991.

Груев, М. Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическия режим (1944 – 1959). С.: Кота, 2003.

Груев, М. Погребална обредност и траурен канон при мюсюлманските общности: комунистическата идеология срещу традициите. – В: Смъртта при социализма героика и постгероика. Център за академични изследвания. С., 2013.

Груев М., Калъонски А. Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим. С.: Сиела, 2008.

Еленков, И. Към въпроса за въвеждането на траурният ритуал и социалистическата празнично-обредна система у нас – 1969–1971 г.– Християнство и култура, 2009, № 7.

Касабов, Й. Етнокултурно изследване на къзълбашите в Североизточна България. В. Търново: Ивис, 2008.

Пашова, А. Днес остана празно едно работно място. (Нова идеология за смъртта и погребалната обредност на държавния социализъм в България от 50-те – 70-те години на ХХ век). – Балканистичен форум, 2006, кн. 1–3.

Пашова А., Воденичаров П. Публично социалистическо погребение и религиозната интимност на смъртта при мюсюлманите от Западните Родопи. – Балканистичен форум, 2012, кн. 2.

Пашова А., Воденичаров П. Смъртта в представите и ритуалите на българи мюсюлмани от западните Родопи: между канона и фоклора. – В: Смъртта при социализма героика и постгероика. Център за академични изследвания. София, 2013.

Съботинова Д. Семейник или колелолото на живота, Обичаи и обреди на българи, турци и цигани/рома. София, 2002.

Огнянова Е. Празници и традиции в България. София, 2003.

Türkçe – bulgarca kılavuz sözlük – Практически турско-български речник, С., 1994.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Списък на респондентите

1. Алие Ебайзер Адем – (р. 1926 г.), с. Сеслав, туркия
2. Ашиме Селманова Ахмедова – (р. 1946 г.), с. Бисерци, алианка
3. Атче Шевкъ Куртчу – (р. 1948 г.), с. Сеслав, туркия
4. Вели Ибрям Адем – (р. 1945 г.), с. Сеслав, турчин
5. Зекие Яшар Шабан – (р. 1927 г.), с. Сеслав, туркия
6. Кямиле Юсеин Гамбаз – (р. 1937 г.), с. Сеслав, туркия
7. Назмие Керим Ибрям – (р. 1948 г.), с. Сеслав, туркия
8. Осман Искендер Ибрям – (1942 г.), с. Сеслав, турчин
9. Пембиш Османова Мустафова – (1935 г.), с. Сеслав, туркия
10. Раим Емин Ахмед – (р. 1940 г.), с. Сеслав, турчин
11. Ресмие Сюлман Емрула – (р. 1934 г.), с. Сеслав, туркия
12. Садифе Заир Зендула – (р. 1931 г.), с. Сеслав, туркия
13. Сание Ахмед Осман – (р. 1946 г.), с. Сеслав, туркия
14. Себиле Ибрям Адем – (р. 1946 г.), с. Сеслав, туркия
15. Селиме Алиосманова Алиева – (р. 1940 г.), с. Сеслав, туркия
16. Фатме Дюрмуш (1939), с. Мъдрево, алианка
17. Фатме Инел Али – (р. 1948 г.), с. Мъдрево, алианка
18. Хюсеин Хасанов Ахмедов – (р. 1946 г.), с. Сеслав, турски циганин